Бондаренко С. Ю.,
співробітник Служби безпеки України,
сертифікований партнер
Всеукраїнського освітньо-наукового проєкту «Всеосвіта»,
почесний член громадської організації «IESF»
експерт Національної стратегії освіти і науки України 2030 при МОН України,
(м. Київ, Україна)

Жук Д. Ю.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 081 «Право»,
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Київ, Україна)

ПЕРЕТИН МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА І НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙНІ: ЗАХИСТ БЕЗПЕКИ ПРИ ДОТРИМАННІ ГУМАНІТАРНИХ ПРИНЦИПІВ

Перетин міжнародного гуманітарного права (далі по тексту – МГП) і нових технологій у війні являє собою дедалі складнішу і життєво важливу сферу дослідження, зумовлену швидкими темпами технологічного прогресу і мінливим характером збройних конфліктів. Необхідність захисту безпеки при дотриманні гуманітарних принципів охоплює подвійну мету, що лежить в основі МГП, кодифікованого в таких документах, як Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них, а також у звичаєвому міжнародному праві [1]. Це дослідження має на меті окреслити взаємозв'язок між правовими зобов'язаннями, закріпленими в МГП, і оперативними реаліями, що з'явилися завдяки новітнім технологіям, зокрема автономним системам озброєння, кібервійнам і штучному інтелекту (далі по тексту – ШІ), висвітлюючи правові, етичні та практичні аспекти забезпечення дотримання гуманітарних норм у сучасних збройних конфліктах.

Центральне місце в цьому аналізі займає принцип розрізнення – кардинальний принцип МГП, сформульований у статті 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, який зобов'язує сторони конфлікту розрізняти комбатантів і цивільних осіб, а також військові об'єкти і цивільні об'єкти [2]. Застосування цього принципу в контексті нових технологій викликає значні виклики, особливо щодо автономних систем озброєння, здатних самостійно вибирати і вражати цілі. Автономне функціонування таких систем вимагає суворих механізмів забезпечення дотримання вимог щодо розмежування легітимних військових цілей і цивільних об'єктів, що перебувають під захистом. Аналогічно, принцип пропорційності, кодифікований у статті 51(5)(b) Додаткового протоколу I, забороняє напади, які можуть спричинити випадкові

втрати серед цивільного населення або пошкодження цивільних об'єктів, які були б надмірними порівняно з конкретною і безпосередньою військовою перевагою, що очікується. Розгортання передових технологій, в тому числі високоточних боєприпасів і ударів із безпілотників, нібито сприяє дотриманню принципу пропорційності; однак воно також створює ризики прорахунків і прогалин у підзвітності, особливо в ситуаціях, пов'язаних з інфраструктурою подвійного призначення або складним міським середовищем.

Ще одним важливим аспектом МГП, пов'язаним з технологічним прогресом, є зобов'язання вживати запобіжних заходів під час нападу, як зазначено в статті 57 Додаткового протоколу I. Це зобов'язання включає в себе обов'язок перевіряти, що цілі є військовими об'єктами, і вибирати засоби і методи ведення війни, які мінімізують шкоду цивільному населенню. Нові технології, такі як системи підтримки прийняття рішень на основі штучного інтелекту, пропонують потенціал для підвищення точності і надійності рішень щодо націлювання. Однак вони також ставлять питання щодо людського нагляду, надійності вхідних даних та етичних наслідків делегування рішень, що стосуються життя і смерті, машинам. Принцип гуманності, який лежить в основі МГП в цілому, накладає обов'язок уникати непотрібних страждань і поважати гідність людей, які постраждали від збройного конфлікту. Цей принцип особливо актуальний для використання новітніх технологій, в тому числі зброї спрямованої дії і кібероперацій, які можуть мати невибірковий або непередбачуваний вплив на цивільне населення і критично важливу інфраструктуру.

Регулювання кібервійни в рамках МГП ілюструє виклики, пов'язані із застосуванням існуючих правових рамок до нових форм конфлікту. Хоча Женевські конвенції та додаткові протоколи до них прямо не стосуються кібероперацій, їхні основоположні принципи вважаються застосовними до кібердіяльності, що здійснюється в контексті збройного конфлікту. Талліннський посібник з міжнародного права, застосовного до кібервійни, розроблений групою незалежних експертів, підтверджує застосовність принципів МГП до кібероперацій, наголошуючи на необхідності забезпечення розрізнення, пропорційності та обережності. Однак віднесення кібератак до конкретних сторін, ідентифікація військових цілей у кіберпросторі та оцінка випадкової шкоди цивільній інфраструктурі становлять значні юридичні та оперативні складнощі. Наприклад, кібероперації, спрямовані на об'єкти критичної інфраструктури, такі як електромережі або системи охорони здоров'я, можуть призвести до каскадних наслідків, які непропорційно впливають на цивільне населення, що ставить під сумнів дотримання МГП.

Використання ШІ у військових цілях ще більше підкреслює взаємозв'язок між технологічними інноваціями і гуманітарними принципами. Хоча ШІ має потенціал для підвищення обізнаності про ситуацію, покращення процесів прийняття рішень і зменшення ризиків для військовослужбовців, його застосування також викликає глибоке занепокоєння з правової та етичної точки зору. У тлумачному керівництві, виданому Міжнародним комітетом Червоного

Хреста (МКЧХ), підкреслюється, що людська відповідальність і підзвітність повинні залишатися в центрі уваги при застосуванні ШІ у війні. Цей принцип узгоджується з ширшою нормативною базою МГП, яка покладає відповідальність за порушення на держави і окремих осіб. Проблеми, пов'язані з розподілом відповідальності за дії, що здійснюються автономними системами, підкреслюють необхідність надійної правової та етичної бази, що регулює проектування, розробку і розгортання таких технологій. Крім того, потенційна здатність систем ШІ увічнювати або посилювати існуючі упередження в даних і алгоритмах викликає занепокоєння щодо дискримінації та нерівності при застосуванні сили, що суперечить принципу недискримінації, закріпленому в МГП.

Зобов'язання держав забезпечувати дотримання МГП в контексті нових технологій виходять за межі поля бою і охоплюють процеси досліджень, розробок і закупівель. Стаття 36 Додаткового протоколу I зобов'язує держави переглядати законність нових видів зброї, засобів або методів ведення війни з метою забезпечення їх сумісності з МГП. Ця вимога вимагає ретельної оцінки потенційних наслідків нових технологій, в тому числі їх відповідності принципам розрізнення, пропорційності та гуманності. Ефективна реалізація оглядів за статтею 36 залежить від створення прозорих і підзвітних механізмів, що включають експертизу з правової, технічної та етичної точок зору. Крім того, транснаціональний характер технологічного розвитку і розповсюдження вимагає міжнародного співробітництва і діалогу для вирішення проблем, пов'язаних з технологіями подвійного призначення, і запобігання їх неправомірному використанню всупереч МГП.

Більш широкі наслідки застосування нових технологій для захисту цивільного населення під час збройних конфліктів підкреслюють важливість інтеграції гуманітарних міркувань в управління технологічними інноваціями. МКЧХ та інші гуманітарні організації відіграють ключову роль у пропаганді відповідального використання технологій і сприянні діалогу між державами, приватним сектором і громадянським суспільством. Розробка міжнародних стандартів і передового досвіду, заснованих на принципах МГП, має важливе значення для зменшення ризиків, пов'язаних з новими технологіями, і використання їхнього потенціалу для підвищення рівня дотримання гуманітарних норм. Крім того, створення механізмів підзвітності, включаючи судові та позасудові засоби правового захисту, має вирішальне значення для боротьби з порушеннями МГП і забезпечення правосуддя для жертв протиправної поведінки.

Нижче наведені додаткові статті та положення з міжнародних правових актів, які мають відношення до теми перетину міжнародного гуманітарного права (МГП) і нових технологій у війні. Ці положення надають подальшої глибини і застосовності аналізу (Таблиця 1):

№ з/п	Назва МНПА	Стаття	Характеристика

1	Гаазька Конвенція 1907 року	22	Ця стаття підкреслює обмеження права воюючих сторін застосовувати засоби нанесення шкоди противнику, що є основоположним при оцінці законності нових технологій у війні.	
		23	Ця стаття забороняє використання зброї, снарядів або матеріалів, які спричиняють непотрібні страждання, що безпосередньо стосується міркувань про автономну зброю, системи, керовані штучним інтелектом, і кібероперації.	
2	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію [3].	-	Протокол I про невизначувані осколки (1980)	Цей протокол забороняє зброю, яка залишає осколки в тілі людини, що піднімає питання про використання мікротехнологій у конфлікті.
		-	Протокол IV про засліплюючу лазерну зброю (1995)	Цей протокол прямо забороняє засліплюючу лазерну зброю і слугує основою для обговорення гуманітарних наслідків зброї спрямованої дії
3	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	6	Хоча стаття 6 не є специфічною для МГП, вона підкреслює невід'ємне право на життя, що є важливим при оцінці впливу технологій, які можуть завдати непропорційно великої шкоди цивільному населенню.	
4	Римський статут Міжнародного кримінального суду	8(2)(b)	Це положення перераховує воєнні злочини, пов'язані з використанням забороненої зброї і методів ведення війни, що має вирішальне значення для боротьби з порушеннями, пов'язаними з новими технологіями	
5	Статут ООН	2(4)	Заборона загрози силою чи її застосування як засобу проти територіальної цілісності або політичної незалежності держав має прямі наслідки для кібероперацій і військових стратегій, керованих штучним інтелектом.	
6	Талліннський посібник 2.0 з міжнародного права, що застосовується до кібероперацій	-	Не будучи обов'язковим до виконання договором, цей посібник містить детальний аналіз того, як принципи МГП, такі як розрізнення і пропорційність, застосовуються до кібервійни.	
7	Конвенція про заборонубіологічної зброї (1972)	-	Конвенція забороняє розробку і використання біологічних агентів у ворожих цілях, що перетинається із занепокоєнням щодо зловживання біотехнологіями у війні.	
8	Конвенція про заборону хімічної зброї (1993)	-	Забороняючи розробку, виробництво, накопичення і застосування хімічної зброї, ця конвенція є актуальною при обговоренні нових технологій подвійного призначення з хімічним потенціалом.	
9	Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини (2011)	-	Ці принципи, хоча і не стосуються конкретно МГП, підкреслюють корпоративну відповідальність при розробці військових технологій, в тому числі ШІ і автономних систем.	
10	Тлумачне керівництво МКЧХ щодо прямої участі у воєнних діях (2009)	-	У цьому керівництві детально розглядаються обставини, за яких люди беруть безпосередню участь у бойових діях, що є важливим для аналізу відповідальності при взаємодії людини з машиною.	

11	Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969)	26 і 31	Ці статті про pacta sunt servanda (угоди повинні дотримуватися) і тлумачення договорів мають вирішальне значення для забезпечення послідовного застосування МГП до нових технологій.

Таблиця 1. Статті та положення з міжнародних правових актів, які мають відношення до теми перетину міжнародного гуманітарного права (МГП) і нових технологій у війні

Включення цих додаткових статей і правових інструментів покращує всебічне розуміння того, як міжнародне право регулює проблеми, що виникають на перетині МГП і технологічного прогресу у війні. Ці положення в сукупності підтримують аргумент на користь дотримання гуманітарних принципів в умовах мінливого характеру збройних конфліктів.

На закінчення, перетин міжнародного гуманітарного права і нових технологій у війні являє собою складний і багатогранний ландшафт, що характеризується як можливостями, так і викликами. Принципи, закріплені в МГП, в тому числі розрізнення, пропорційність і гуманність, забезпечують надійну основу для керівництва застосуванням технологій у збройних конфліктах. Проте швидкі темпи технологічного прогресу вимагають постійних зусиль з адаптації правової бази, посилення механізмів підзвітності і сприяння діалогу між зацікавленими сторонами. Поєднуючи імперативи безпеки і гуманізму, міжнародне співтовариство може підтримати фундаментальні принципи МГП і забезпечити захист людей, які страждають від мінливої динаміки ведення війни.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 23.01.2025)
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 23.01.2025)
3. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію : Конвенція; ООН від 10.10.1980 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_266 (дата звернення: 23.01.2025)